

Simon de Bovoar

NESPORAZUM U MOSKVI

Prevela s francuskog
Gordana Breberina

■ Laguna ■

Predgovor

Trebalo je da novela „Nesporazum u Moskvi“, nastala 1966–1967, bude objavljena u zbirci *Slo-mljena žena* (1968). Uprkos očiglednim kvalitetima, Simon de Bovoar ju je izbacila i zamenila pripovetkom „Doba diskrecije“. Prvi put je objavljena 1992. u časopisu *Roman 20–50*.

„Nesporazum u Moskvi“ govori o bračnoj krizi i krizi identiteta (prevaziđenoj *in fine*), kroz koju Nikol i Andre, bračni par profesora u penziji, prolaze za vreme putovanja u Moskvu: tamo se pridružuju Maši, Andreovoj ćerki iz prvog braka. Ispostavilo se da je odabrani način pripovedanja savršeno prilagođen temi koja se obrađuje. Naime, u brzom ritmu, kroz

kratke sekvence (ukupno dvadeset četiri, ravnomerno raspoređene), Simon de Bovoar smenjuje Nikolino i Andreovo gledište: čitalac tako ima povlašćen položaj u odnosu na oba partnera, koji su trenutno zatvoreni u pogrešnim tumačenjima, neiskazanim razočaranjima i preteranoj ozlojeđenosti. Ta tehnika joj, povrh toga, omogućava da paralelno razvija muško i žensko gledište, kako kroz njihove razlike (Andreove brige su prvenstveno političke prirode, dok su Nikoline pre usmerene na osećajnost), tako i kroz njihove sličnosti. Simon de Bovoar je već koristila taj dvostruki fokus u ranijim romanima (*Tuđa krv*, *Mandarin*), ali nikad sa tolikim intenzitetom i takvom komplementarnošću.

Kako pokazuje sam naslov, pripovetka tesno povezuje ličnu i kolektivnu istoriju: bračni nesporazum izbija prilikom putovanja koje je povod za političko razočaranje. Ona tako donosi zanimljivo (kritičko) svedočenje o Sovjetskom Savezu šezdesetih godina XX veka. Simon de Bovoar se nadahnjuje svojim i Sartrovim redovnim boravcima u SSSR-u od 1962. do 1966. na poziv Saveza pisaca (Sartre se, uz to, tamo sretao sa svojom ruskom ljubavnicom Lenom Zonjinom, od koje Maša pozajmljuje neke crte). Tako se kroz konkretno iskustvo protagonista, koji obraćaju pažnju na prizore i utiske, sagledavaju preobražaji u toj zemlji i vide mnoge teškoće prouzrokovane birokratskim besmislicama. Situacija u kulturi i sovjetska

spoljna politika, tada u znaku zategnutih kinesko-sovjetskih odnosa, pokreću rasprave između Maše i njenog oca, razočaranog što prilikom ponovnog otkrivanja Moskve ne pronalazi čist socijalistički ideal. Kritika sovjetskog režima u *Svođenju računa*, napisanom 1971, posle invazije na Čehoslovačku, biće žešća i posvetiće više mesta problemu ljudskih sloboda. Međutim, i ovaj detaljan prikaz situacije u SSSR-u, ovakav kakav je, ostaje dragocen dokument.

Izlazeći iz okvira bračne krize, Simon de Bovoar se bavi mnogo opštijim temama. Ženski likovi ilustruju različite aspekte položaja žena: uprkos želji za emancipacijom i borbama vođenim u mladosti, Nikol, previše zaokupljena porodičnim životom, žali zbog neostvarenih ambicija. Iren, verenica njenog sina, otelovljuje novu generaciju koja, nastojeći da pomiri sve uloge, nijednu ne produbljuje. Mašina neusiljenost i nezavisnost proističu iz ravnopravnosti polova u Sovjetskom Savezu. Problem komunikacije provlači se kroz celu pripovetku, ali se u njoj ipak prvenstveno analiziraju gorke posledice starenja: propadanje tela, odustajanje od seksualnog života i planova, gubitak nade. Razmišljanje o starosti navodi na postavljanje pitanja o vremenu (uz odavanje priznanja Prustu na kraju novele). Smetenost likova često daje izrazito dirljiv lirski akcenat svim tim razmišljanjima.

Zaoštravanje „nesporazuma“ ima za posledicu sve dublje zaranjanje u prošlost i na kraju dovodi do postavljanja pitanja o samom smislu ljudskog života: „Ošinula ju je strepnja: strepnja od postojanja, još nepodnošljivija od straha od smrti.“ Svi ovi problemi i teme tesno se prepliću. U središtu tog platna nalazi se Maša, vodič i prevodilac, čije prisustvo izaziva krizu i podstiče protagoniste da uvide istinu.

U „Dobu diskrecije“, koje je, dakle, zamenilo „Nesporazum u Moskvi“, Simon de Bovoar se opet bavi starijim parom koji je suočen sa nesporazumom i preuzima mnoge odlomke iz prve pripovetke, prilagođavajući ih kontekstu. Potpuno, međutim, izbacuje sovjetsku dimenziju i iznosi isključivo gledište ženskog lika zapalog u krizu: to joj omogućava da lakše uklopi novu priču u *Slomljenu ženu*. Posmatran sa ove distance, „Nesporazum u Moskvi“ se nameće svojim kvalitetom i zaslužuje da bude objavljen sam za sebe.

Elijan Lekarm-Tabon

Napomena

1. *Roman 20–50*, n° 13. juin 1992, „Simone de Beauvoir“, p. 137–188. Studije sakupio i prikazao Jacque Deguy (Žak Degi). Pripovetku preveo (i prezentovao) Terry Keefe (Teri Kifi) pod naslovom „Misunderstanding in

Moscow“, u: *Simone de Beauvoir, „The Useless Mouths“ and Other Literary Writings*, edited by Margaret A. Simons and Marybeth Timmermann, foreword by Sylvie Le Bon de Beauvoir, „Beauvoir Series“, University of Illinois press, 2011. Original rukopisa (NAF 27409) nalazi se u Francuskoj nacionalnoj biblioteci.

Podigla je glavu sa knjige. Kako su dosadna sva ta naklapanja o nekomuniciranju! Ako je ljudima stalo da komuniciraju, nekako će već uspeti u tome. Dobro, neće moći da komuniciraju sa svima, ali sa dvoje-troje ljudi hoće. Andre je sedeo na susednom sedištu i čitao krimić. Nije mu pričala o svojim raspoloženjima, tugama, sitnim brigama; verovatno je i on imao svoje male tajne, ali su jedno o drugom znali manje-više sve. Pogledala je kroz prozor: tamne šume i svetle livade dokle god pogled seže. Koliko su puta zajedno jurili kroz prostor, vozom, avionom, brodom, sedeći jedno kraj drugog sa knjigom u ruci? Još će oni često ćutke kliziti jedno pored drugog po moru, kopnu i kroz vazduh. Taj trenutak je bio nežan poput uspomene i veseo poput obećanja. Da li im je trideset ili šezdeset godina? Andre je rano osedeo: nekada je zbog tog snega, koji je isticao njegovu crnpurastu svežinu, izgledao kao kicoš. I dalje je izgledao kao kicoš. Koža mu je ogrubela i ispućala kao pergament, ali je u osmehu na usnama i u

očima i dalje bio onaj isti sjaj. Mada je foto-album tvrdio suprotno, njegov izgled u mladosti uklapao se uz njegovo današnje lice: Nikol nije mogla da mu odredi godine. Verovatno zato što se činilo da se on ne obazire na njih. On koji je nekada toliko voleo da trči, pliva, planinari i ogleda se u izlozima bezbrižno je nosio svoje šezdeset četiri godine. To je dug život, sa smehom, suzama, gnevom, ljubavnim zagrljajima, priznanjima, ćutanjima, ushićenjima, a ponekad se čini da vreme uopšte nije proteklo. Budućnost se i dalje pruža u beskraj.

„Hvala.“

Nikol je uzela bombonu iz korpe, uplašena stjuardesinom korpulentnošću i njenim strogim pogledom, kao što se, tri godine ranije, plašila konobarica u restoranima i sobarica u hotelu. Odsustvo nametnute ljubaznosti i naglašena svest o sopstvenim pravima bile su za svaku pohvalu: pred njima se, međutim, osećala kao da je kriva ili bar sumnjiva.

„Stižemo“, rekla je.

Posmatrala je, pomalo sa strahom, tlo koje se približavalo. Beskrajna budućnost: koja je svakog trenutka mogla da se raspadne. Odlično je poznavala te skokove, od blažene sigurnosti do štrecanja od straha: izbija treći svetski rat, Andre ima rak pluća – dve pakle cigareta su stvarno previše – ili se avion razbija o tlo. To bi bio dobar način da završe: zajedno i mirno; ali ne ovako rano, ne sad. „Još jednom

spaseni“, pomislila je kad su točkovi – pomalo grubo – udarili o pistu. Putnici su obukli kapute, pokupili stvari. Tapkanje u mestu dok čekaju. Dugo tapkanje u mestu.

„Osećaš li miris breza?“, upitao je Andre.

Bilo je veoma sveže, gotovo hladno: šesnaest stepeni, saopštila je stjuardesa. Na samo tri i po sata odatle, Pariz je bio tako blizu, a tako daleko. Pariz, koji je tog jutra mirisao na asfalt i oluju, pritisnut prvom velikom letnjom vrućinom: Filip je bio tako blizu, a tako daleko... Autobus ih je prevezao – preko aerodroma mnogo većeg od onog na koji su sleteli '63. – do zastakljene zgrade u obliku pečurke, gde je bila pasoška kontrola. Maša ih je čekala na izlazu. Nikol se opet iznenadila što na njenom licu pronalazi skladno stopljene Klerine i Andreove tako različite crte. Vitka, elegantna, jedino je frizura nalik na periku odavala Moskovljanku.

„Da li je let dobro prošao? Jeste li dobro? Jesi li dobro?“

Ocu je govorila „ti“, a Nikol je persirala. To je bilo normalno, a ipak čudno.

„Dajte mi torbu.“

To je takođe bilo normalno. Ali kad vam muškarac nosi stvari, on to radi zato što ste žensko; žena to radi zato što je mlađa od vas, pa se osećate staro.

„Dajte mi odsečak za prtljag i sedite tamo“, rekla je zapovednički Maša. Nikol je poslušala. Stara. Pored

Andrea, to je često zaboravljala, ali su je hiljade povreda njenog samoljublja podsećale na to. „Lepa mlada žena“, pomislila je ugledavši Mašu. Sećala se da se, sa trideset godina, nasmejala kad je njen svekar izgovorio te iste reči u vezi sa jednom četrdesetogodišnjakinjom. Sada je i njoj većina ljudi izgledala mlado. Stara. Teško se mirila s tim (ta tužna zapanjenost – jedna od retkih stvari koje nije priznala Andreu). „Ima to ipak i svojih prednosti“, rekla je sebi. „Biti u penziji“ pomalo zvuči kao „biti za bacanje“. Lepo je, međutim, što možete da idete na odmor kad god hoćete; tačnije, što ste sve vreme na odmoru. Njene kolege u vrelin učionicama počinjale su da sanjare o putovanju. A ona je već otputovala. Potražila je Andreove oči; stajao je pored Maše, u gužvi. U Parizu je dozvoljavao prevelikom broju ljudi da ga gnjave. Španski politički zatvorenici, portugalski osuđenici, progonjeni Izraelci, kongoanski, angolski, kamerunski pobunjenici, venecuelanski, peruanski, kolumbijski gerilci – i zaboravila je ko sve još – bio je uvek spreman da im priskoči u pomoć, u okviru svojih mogućnosti. Skupovi, manifesti, mitinzi, leci, delegacije, prihvatao je sve zadatke. Bio je član mnogih grupa, komiteta. Ovde ga niko neće tražiti. Poznavali su samo Mašu. Neće morati da rade ništa drugo osim da zajedno posmatraju stvari: volela je da ih otkriva zajedno s njim i da vreme, zamrznuto dugom monotonijom njihove sreće, opet vrvi od

novosti. Ustala je. Želela je da je već na ulici, podno zidina Kremļa. Zaboravila je koliko u toj zemlji čekanje može biti dugo.

„Stiže li prtljag?“

„Stići će“, rekao je Andre.

Pola četiri, mislila je. Kako je Moskva blizu, a ipak tako daleko! Deli ih tri i po sata, a tako retko viđaju Mašu? (Ali ima toliko prepreka; pre svega, cena putovanja.)

„Tri godine je dugo“, rekao je. „Sigurno misliš da sam ostario.“

„Ni najmanje. Nisi se promenio.“

„Ti si se još više prolepšala.“

Gledao ju je ushićeno. Čovek misli da ništa više ne može da mu se desi, pomirio se sa tim (i to nije bilo lako, mada nije pokazao), a onda mu velika, potpuno nova nežnost obasja život. Nije se mnogo zanimao za uplašenu curicu – tada se zvala Marija – koju mu je Kler dovodila na nekoliko sati iz Japana, Brazila, Moskve. Mlada žena koja je došla u Pariz posle rata kako bi ga upoznala s mužem za njega je i dalje bila neznanka. Ali za vreme drugog Mašinog putovanja, '60, nešto se desilo između njih dvoje. Nije najbolje razumeo zašto se tako snažno vezala za njega; bio je, međutim, dirnut. Ljubav koju je Nikol osećala prema njemu bila je živa, pažljiva, vesela; previše su,

međutim, svikli jedno na drugo da bi Andre mogao da probudi u njoj tu razdraganu očaranost kojom je u tom trenutku bilo ozareno pomalo strogo Mašino lice.

„Stiže li prtljag?“, upitala je Nikol.

„Stići će.“

Čemu nestrpljenje? Ovde su imali vremena napretka. Andre je u Parizu bio na mukama zato što sati lete, bio je razapet između sastanaka, pogotovo otkako se penzionisao: procenio je razmere svog slobodnog vremena. Iz radoznalosti, zbog nehajnosti, dozvolio je da mu nametnu gomilu obaveza kojih nije uspevaio da se otarasi. Mesec dana će biti bez obaveza; moći će da živi sa onom bezbrižnošću koju je toliko voleo, koju je previše voleo, zato što je iz nje proisticala većina njegovih briga.

„Evo naših torbi“, rekao je.

Ubacili su ih u Mašin auto i ona je sela za upravljač. Vozila je polako, kako ovde svi voze. Drum je mirisao na sveže zelenilo, reka Moskva nosila je flotile debala i Andre je osetio kako u njemu raste ono uzbuđenje bez koga život za njega ne bi imao draži: počinjala je pustolovina koja ga je oduševljavala i plašila, pustolovina otkrivanja. Nikad mu nije bilo stalo da uspe, da postane neko i nešto. (Da njegova majka nije dala sve od sebe kako bi nastavio studije, zadovoljio bi se položajem svojih roditelja, nastavnika na provansalskom suncu.) Činilo mu se da istinitost njegovog postojanja i njega samog ne pripada njemu: ona je

na neki neshvatljiv način bila rasuta širom Zemljine kugle; da bi se upoznala, trebalo je proučiti vekove i mesta; zato je voleo istoriju i putovanja. Ali dok je smireno proučavao prošlost koja se prelamala u knjigama, kad bi došao u neku nepoznatu zemlju – koja je u svom snažnom bujanju prevazilazila sve što je o njoj mogao da zna – uvek bi mu se zavrtele u glavi. Ova ga se ticala više od bilo koje druge. Odogajan je u duhu Lenjinovog kulta; majka mu je u osamdeset trećoj godini i dalje bila aktivan član KP; on nije ušao u partiju, ali je, prolazeći kroz vrtloge nade i očaja, uvek mislio da SSSR drži ključeve budućnosti, i samim tim, tog vremena i njegove sopstvene sudbine. Nikada, čak ni u mračnim godinama staljinizma, nije, međutim, imao utisak da ga do te mere ne razume. Hoće li ga boravak ovde prosvetliti? Šezdeset treće su putovali kao turisti – Krim, Soči – zadržavajući se na površini. Ovoga puta će postavljati pitanja, tražiće da mu čitaju novine, umešaće se među masu. Automobil je krenuo Ulicom Gorkog. Ljudi, prodavnice. Hoće li mu poći za rukom da se oseća kao kod kuće? Na pomisao da neće uspeti hvatala ga je panika. „Trebalo je da ozbiljnije učim ruski!“, pomislio je. Još jedna od onih stvari koje se zarekao da će uraditi, a nije: stigao je samo do šeste lekcije metode *Asimil*. Nikol je u pravu kad ga naziva lenjim starcem. Uvek je bio raspoložen za čitanje, ćaskanje, šetnju. Teško su mu, međutim, padali nezahvalni poslovi – učenje reči ili pravljenje

kartoteka. Nije, dakle, smeo toliko da prima k srcu ovaj svet. Previše ozbiljan, previše opušten. „To je moja protivrečnost!“, pomislio je veselo. (Oduševio ga je taj izraz jednog italijanskog druga, ubedjenog marksiste, koji je tlačio rođenu ženu.) Ruku na srce, uopšte se nije loše osećao u svojoj koži.

Železnička stanica provokativne zelene boje: moskova zelena. („Ako ti se to ne sviđa, ne sviđa ti se Moskva“, govorio je Andre tri godine ranije.) Ulica Gorkog. Hotel *Peking*: skromna svadbena torta, ako se upoređi sa džinovskim, kitnjastim zgradama, tobože inspirisanim Kremljom, kojima je grad bio načičkan. Nikol se svega sećala. A čim je izašla iz kola, prepoznala je miris Moskve, miris benzina, još jači nego '63, verovatno zato što je bilo mnogo više vozila: pre svega, kamiona i kombija. Već tri godine?, pomislila je ulazeći u veliko golo predvorje. (Sivkasto platno prekrivalo je police s novinama; na ulazu u restoran – sa prenaglašenim ukrasima u kineskom stilu – ljudi su čekali u redu.) Proletele su zastrašujuće brzo. Koliko joj puta po tri godine ostaje da živi? Ništa se nije promenilo; osim što su za strance – Maša ih je upozorila na to – utrostručene cene prenoćišta, nekada smešno niske. Nadzornica na trećem spratu predala im je ključ. Nikol je osećala njen pogled na svom potiljku celom dužinom

hodnika. Na prozorima su bile zavese, to je bila srećna okolnost, jer su okna u hotelima često bila gola. (U Mašinom stanu nema draperija, već samo tankih zavesa. Čovek se navikne, govorila je; štaviše, ne bi mogla da spava u potpunom mraku.) Veliki bulevar u podnožju hotela bio je dovršen; automobili su nestajali u tunelu na Trgu Majakovskog. Svetina na pločnicima bila je u bojama leta: žene su se šetale u cvetnim haljinama, golih nogu i ruku. Bio je jun, uobražavale su da je toplo.

„Evo stvari za vas“, rekla je Nikol Maši, počevši sa raspakivanjem.

Novi romani, iz edicije *Plejada*, nekoliko ploča. I džemper, hulahopke, bluze: Maša je volela garderobu. Oduševljeno je pipkala vunu, svilu, poredila boje. Nikol je otišla u kupatilo. Opet imaju sreće: dve slavine i odvod bili su ispravni. Presvukla se u haljinu i popravila šminku.

„Lepa haljina!“, rekla je Maša.

„I meni se dopada!“

Kad je imala pedeset godina, uvek joj se činilo da joj je odeća ili previše tužna ili previše vesela. Sada je znala šta joj je dopušteno, a šta zabranjeno, oblačila se bez problema. Ali i bez uživanja. Nije više postojao onaj blizak, gotovo nežan odnos koji je nekada imala sa svojom odećom. Okačila je kostim u orman: mada ga je nosila dve godine, to je bio ravnodušan, bezličan komad odeće, u kome nije bilo ničeg njenog. Maša

se, međutim, smeškala u ogledalu, ne lepoj košulji koju je upravo obukla, već sopstvenom preobražaju, neočekivanom i očaravajućem. Da, sećam se toga, pomislila je Nikol.

„Rezervisala sam sto u *Pragu*“, rekla je Maša.

Setila se da je to Nikolin omiljeni restoran: tako je predusretljiva, a i pamćenje joj je mnogo bolje od mog. Nikol je bilo jasno zašto joj je Andre toliko naklonjen. Utoliko pre što je oduvek želeo ćerku, pomalo se ljutio na Filipa što je muško.

Maša ih je za deset minuta odvezla do *Praga*. Predali su mantile na garderobi; obavezan ritual: zabranjeno je ulaziti u restoran sa kaputom na sebi ili preko ruke. Seli su u salu sa pločicama na podu, punu palmi i zelenila; veliki ljubičastoplavkasti pejzaž prekrivao je ceo jedan zid.

„Koliko votke?“, upitala je Maša. „Ja vozim: ne pijem.“

„Naruči ipak trista grama“, rekao je Andre.

Očima je potražio Nikolin pogled.

„U čast prve večeri?“

„Dobro, u čast prve večeri“, rekla je nasmejavši se.

Bio je sklon da pije onako kako je pušio: preterujući; odustala je od borbe protiv cigareta, ali je, što se tiče alkohola, uspevala da se obuzda.

„Pošto je prvo veče, prekinuću dijetu“, rekla je. „Uzeću kavijar i čorbu od živinskog mesa.“

„Držite dijetu?“

„Da, već šest meseci. Počela sam da se gojim.“

Možda je jela više nego pre odlaska u penziju; u svakom slučaju, manje se trošila. Filip joj je jednog dana rekao: „Pa ti si se zaokruglila!“ (Izgleda da kasnije nije primetio da je smršala.) A baš te godine u Parizu se pričalo samo o održavanju linije i mršavljenju: o niskokaloričnim obrocima, ugljenim hidratima, čudotvornim lekovima.

„Odlično izgledate“, rekla je Maša.

„Smršala sam pet kilograma. I trudim se da ih ne vratim. Svakog dana se merim.“

Ranije nije mogla ni da zamisli da će se ikada brinuti zbog težine. A evo! Što se manje prepoznavala u sopstvenom telu, to je više osećala obavezu da brine o njemu. Bila je zadužena za njega i negovala ga je sa bezvoljnom predanošću, kao nekog starog, poružnelog i oronulog prijatelja kome je potrebna.

„Filip se, znači, ženi“, rekla je Maša. „Kakva mu je verenica?“

„Lepa, pametna“, rekao je Andre.

„Meni se nimalo ne dopada“, rekla je Nikol.

Maša se nasmejala: „Kako ste to rekli! Nikad nisam videla svekrvu kojoj se dopada snaha.“

„Ona je tip 'totalne žene'“, rekla je Nikol. „Pariz je pun takvih. Imaju neki neodređeni posao, ubedene su da se lepo oblače, bave se sportom, savršeno održavaju kuću, predivno podižu decu; hoće da dokažu sebi kako mogu da budu uspešne na svim poljima.“

A zapravo se rasipaju, ništa ne postižu. Užasavam se takvih mladih žena.“

„Malčice si nepravедna“, rekao je Andre.

„Možda.“

Opet se zapitala: zašto Iren? Mislila sam da će, kad se bude oženio... Mislila sam da se neće oženiti, da će ostati dečak koji mi je, kao što rade svi dečaci, rekao: „Kad porastem, oženiću se tobom.“ A onda je jedne večeri kazao: „Saopštiću ti važnu novost!“, sa pomalo egzaltiranim izrazom lica deteta koje se na praznik previše igralo, previše smejalо, previše vikalo. I odjeknuo je gong u Nikolininim grudima, krv joj je jurnula u obraze, upirala se iz sve snage da spreči podrhtavanje usana. Jedno februarско večе, navučene zavese, svetlost lampi na jastucima duginih boja, i ta provalija, koja se iznenada otvorila. „Živeće s nekom drugom, negde drugde.“ Eh, pa da! Treba da se pomirim s tim, pomislila je. Votka je bila ledena, kavijar somotasto siv, Maša joj se dopadala, mesec dana će imati Andrea samo za sebe. Bila je savršeno srećna.

Bio je savršeno srećan dok je sedeo u naslonjaču, između dva kreveta, na kojima su se smestile Maša, s jedne strane, Nikol s druge. (Šezdeset i treće, Jurij je bio na arheološkoj ekspediciji, poveo je Vasilija, Mašin stan je bio prazan. Ove godine su jedino u hotelskoj sobi mogli da budu sami s njom.)

„Organizovala sam se tako da ceo mesec budem slobodna“, rekla je Maša.

Radila je u izdavačkoj kući koja je u Moskvi objavljivala ruske klasike na francuskom, dok je savremene tekstove objavljivala u časopisu koji je izlazio u nekim stranim zemljama. Ona je prevodila, ali i čitala, birala, predlagala.

„Mogli bismo da otputujemo u Vladimir za vikend“, nastavila je. „To je tri sata vožnje.“

Razgovarala je s Nikol: Novgorod, Pskov, Rostov Veliki, Lenjingrad. Nikol je želela da se kreće, pa dobro, već je i to što je došla u SSSR da bi ugodila Andreu bilo mnogo, želeo je da joj na tom putovanju bude prijatno. Gledao ih je razgaljen. Maša se mnogo bolje slagala s Nikol nego sa Kler, onom slatkom glupačom kojoj se, na sreću, žurilo isto koliko i njemu da se razvede čim se rodilo dete, koje je on priznao. Bilo mu je drago što se tako dobro slažu: dve osobe koje voli najviše na svetu. (Što se tiče Filipa, nikad nije uspeo da se oslobodi izvesne ljubomore. I previše često bio je suvišan pored njega i Nikol.) Nikol. Do nje mu je mnogo više stalo nego do Maše. Pored ove druge je, međutim, imao onaj utisak koji bez nje nikad ne bi upoznao: romaneskni utisak. Ništa ga nije sprečavalo da se upušta u nove avanture. Nikol mu je jednoga dana saopštila da se oseća prestarо za igre u krevetu. (Neverovatno, danas ju je voleo isto onako potpuno kao nekada.) Vratila mu je, dakle,

slobodu. I dalje je, međutim, umela da dobije napade ljubomore: a ostalo im je premalo vremena da bi ga traćili na svađe. Osim toga, uprkos gimnastici i strogoj kontroli, nije mu se više dopadalo njegovo telo, to nije bilo telo koje bi poklonio nekoj ženi. Nije patio zbog toga što ne vode ljubav (osim kada je razmišljao o tome, pošto je u toj ravnodušnosti video znak da je star). Neveselo je mislio: „Gotovo je. Život mi više ne priprema nikakva iznenađenja.“ A onda se pojavila Maša.

„Tvoj muž se neće ljutiti što ćemo mu te oteti?“, upitao je.

„Jurij se nikad ne ljuti“, rekla je veselo Maša.

Sudeći po njihovom razgovoru u *Pragu*, činilo se da prema Juriju oseća pre prijateljstvo nego ljubav; bila je, uostalom, čista sreća što joj je koliko-toliko odgovarao: udala se naprečac, da bi ostala u SSSR-u, zgađena krugovima u kojima su se kretali njena majka i njen očuh i kapitalističkim svetom uopšte. Ta zemlja joj je postala domovina: Andre ju je donekle uvažavao upravo zbog toga.

„Kakva je ove godine situacija u kulturi?“

„Kao i uvek: borimo se“, rekla je Maša.

Sebe je svrstavala u tabor koji je nazivala liberalnim, koji se borio protiv akademizma, dogmatizma, ostataka staljinizma.

„I pobeđujete li?“

„Ponekad. Priča se da se neki naučnici spremaju da razbucaju svetu ideju dijalektike prirode; to bi bila velika pobeda.“

„Dobro je što imate za šta da se borite“, rekao je on.

„I ti se boriš“, rekla je žustro Nikol.

„Ne. Ne borim se od rata u Alžiru. Pokušavam da budem od koristi, to nije isto. Osim toga, to je skoro uvek uzaludno.“

Posle '62. potpuno je izgubio uticaj na svet i možda se zato toliko batrgao: zato što više nije aktivno delao. Ponekad bi se rastužio zbog svoje nemoći – zbog nemoći celokupne francuske levice. Naročito ujutru, kad bi se probudio; tada bi se, umesto da ustane, zavukao ispod pokrivača, navukao bi čaršav preko glave, i ostao bi tako sve dok se ne bi setio da ima hitan sastanak pa skočio iz kreveta.

„Zašto onda to radiš?“, upitala je Maša.

„Ne vidim nijedan razlog da ne radim.“

„Mogao bi da radiš za sebe. Oni članci o kojima si pričao pre tri godine...“

„Nisam ih napisao. Nikol će ti reći da sam lenji starac.“

„Ma ne!“, rekla je Nikol. „Živiš onako kako želiš da živiš. Zašto bi prisiljavao sebe na nešto?“

Da li je stvarno to mislila? Nije ga gnjavila kao nekad, ali verovatno zato što joj se smučilo. Ne bi pridavala toliki značaj sinovljevom doktoratu da je muž nije pomalo razočarao. Nema veze.

„Ipak je šteta“, rekla je Maša.

U njemu se čuo odjek: šteta. Pomirio se sa Nikolim nezadovoljstvom. Voleo bi, međutim, da Maši ponudi sliku drugačiju od slike ostarelog penzionera koji nije ništa postigao. Nikol je smatrala da su njegove ideje o nekim savremenim događajima zanimljive. Više puta se zarekao da će ih produbiti. Mučila ga je, međutim, sadašnjost; nije hteo da se okrene ka prošlosti pre nego što u potpunosti shvati savremeni svet: a nastojanje da bude u toku oduzimalo mu je tako mnogo vremena! Ipak, nekada je mislio da će doći dan kada će to istraživanje biti završeno, i tada će nastaviti da radi na planovima koje je oduševljeno započeo i – privremeno – napustio. Taj dan nije došao i neće doći. Danas je bio svestan toga: taj cilj je beskonačan. Iz godine u godinu, bio je sve bolje obavješten, a sve je manje znao. Oko njega je bilo sve više nejasnoća, teškoća, protivrečnosti. Kina mu je izgledala mnogo nedokučivije nego 1950. Zbunjivala ga je spoljna politika SSSR-a.

„Nije kasno“, nastavila je Maša ohrabrujućim glasom, pošto se on bojao da ju je rastužio.

„Ne, nije kasno“, rekao je poletno.

Bilo je kasno, on se neće promeniti. Istini za volju, da je bio disciplinovan, poput Filipa, mogao je da se obavještava o svom vremenu i istovremeno produbljuje istorijski aspekt. Samo što se on ježio od bilo kakve prinude, možda zato što ju je previše trpeo

u detinjstvu. Zadržao je sklonost prema bežanju sa časova, prema izbegavanju obaveza – to je bilo utooliko slađe zato što se tako strogo kažnjavalo. Nikada nije sebi iskreno prebacivao zbog lenjosti: ona je proisticala iz njegove otvorenosti prema svetu, iz želje da ostane na raspolaganju. Ona mu je najednom, pred Mašom, izgledala potpuno drugačije: kao navika, kao mana koja je njegovo neizbrisivo obeležje. Pomirio se sa njom, ona je izbijala iz njega: čak i da je sada hteo da je prevaziđe, ne bi mogao.

„Dirljivo je koliko je Maši stalo do tebe“, rekla je Nikol kad su ostali sami.

„Pitam se zašto“, rekao je. „Mislim da joj je Jurij pre drug nego oslonac. Želela je oca. Kad je šezdesete došla u Pariz, bila je rešena da me zavoli.“

„Ne budi tako skroman“, rekla je Nikol kroz smeh. „Ja sam te zavolela iako nisam bila rešena da te zavolim.“

„Bio sam mlad.“

„Nisi ostario.“

Nije se bunio. Činilo se da Nikol nije svesna svojih godina; on nije pričao o svojim; često je, međutim, ogorčeno razmišljao o tome. Dugo je – licemerno, lakomisleno, lažući sam sebe – odbijao da sebe smatra odraslom osobom. Taj profesor, taj otac porodice, taj pedesetogodišnjak nije zapravo bio on. A život se sad zatvarao nad njim; ni prošlost ni budućnost nisu mu više nudile opravdanje. Bio je šezdesetogodišnjak, starac u penziji koji nije ništa postigao. Samo to i ništa

drugo. Kajanje koje je osetio na tren već je nestalo. Profesor na Sorboni, poznati historičar, imaće breme te druge sudbine iza sebe i ono neće biti ništa lakše. Strašno je što smo određeni, zaustavljeni, uhvaćeni u klopku, to što se prolazni trenuci sabiraju i formiraju oko nas jalovinu u kojoj smo zaglibljeni. Poljubio je Nikol i legao u krevet. Snovi: bar mu oni ostaju. Spustio je obraz na jastuk. Voleo je da oseti kako tone u san. Snovi su ga odnosili negde drugde, bolje od ma koje knjige, bolje od ma kog filma. Oduševljavala ga je njihova iracionalnost. Ako se izuzmu oni grozni košmari u kojima su mu ispadali svi zubi, u snovima nije imao godine, uspevao je da umakne vremenu. Oni su svakako imali svoje mesto u njegovom životu, cvetali su na njegovoj prošlosti, ali na način koji je za njega bio misterija; i nisu se produžavali u budućnost, zaboravljao ih je: čista sadašnjost. Iz noći u noć, oni su se brisali, pojavljivali, ne gomilajući se – uvek novi.

„Voleo bih ipak da znam zašto je strancima zabranjeno da idu kolima u Vladimir“, rekao je Andre.

Voz je jurio, bez drmusanja; jedino su sva sedišta u vagonu bila okrenuta leđima prema lokomotivi, a Nikol je uvek bilo muka kad se vozi unazad. (Kakvo poniženje u vreme kad je htela da se nadmeće sa dečacima u zdravlju, snazi, izdržljivosti!) Klečala je

na svom sedištu, okrenuta licem prema Andreu i Maši: s vremenom, to je postalo naporno.

„Shvati da tu nema šta da se shvati“, rekla je Maša. „Put je dobar; prolazi se kroz bogata sela. To je birokratska besmislica, u čijoj je pozadini stara podozrivost prema strancima.“

„Ljubaznost i podozrivost: neobična mešavina“, rekla je Nikol.

To ih je zbunjivalo '63. U redovima – ispred Mauzoleja, u GUM-u, na ulazu u restorane – bila je dovoljna jedna Mašina reč pa da se ljudi razmaknu kako bi ih propustili. Na Krimu su, međutim, svuda nailazili na zabrane: istočna obala i Sevastopolj bili su zabranjeni za strance. *Inturist* je tvrdio da se planinski put koji povezuje Jaltu i Simferopolj popravljaju: Maši su, međutim, rekli u poverenju da je zapravo zatvoren za strance.

„Nisi previše umorna?“, upitao je Andre.

„Nije strašno.“

Bila je malčice iscrpljena; ali zaboravljala je na to dok je gledala kako promiče ravnica, prostrana i mirna, nežna na svetlosti sunca koje nikako da zađe. Upravo je provela četiri lepa dana. Moskva se malo promenila; tačnije, poružnela je. (Šteta što se i mesta i ljudi skoro uvek menjaju nagore.) Probijeni su bulevari i srušene stare četvrti. Crveni trg, zabranjen za automobile, delovao je prostranije i svečanije: sveto mesto. Nažalost, dok se nekada uzdizao do neba, sada

je ogroman hotel iza Crkve Svetog Vasilija zaklanjao horizont. Nema veze. Nikol se radovala što ponovo vidi crkve u Kremlju, ikone u njima i u muzejima; još je ostalo mnogo starih kuća kojima je bila očarana, naročito uveče, kada se, kroz prozorska okna i zavesu od zelenih biljaka, videlo toplo svetlo starinskih lampi sa narandžastim ili ružičastim abažurima sa resama.

„Evo, ovo je Vladimir“, rekla je Maša.

Ostavili su putne torbe u hotelu. Bilo je previše kasno da večeraju u njemu, Maša je odlučila da jedu napolju. Okrugli mesec je izašao na ružičastom nebu. Išli su putem pored zidina tvrđave: ispod njih su bili reka, železnička stanica, treperava svetla. Prošli su kroz park koji je mirisao na plamenak i petuniju, u kome se uzdizala neka crkva; zaljubljeni parovi grlili su se na klupama.

„Mogli bismo ovde da stanemo“, rekla je Nikol.

„Bolje malo dalje“, rekla je Maša.

Ona je zapovedala, oni su slušali; Nikol je to zabavljalo jer nije bila naviknuta da sluša.

Nastavili su da hodaju i ušli su u neki drugi park, oko neke druge crkve.

„Sedimo tamo“, rekla je Maša. „Ovo je najlepša crkva u Vladimiru.“

Vitka, izdužena, sa samo jednom pozlaćenom lukovicom; njeno belo ruho bilo je prekriveno tananim ukrasima na sredini. Bila je prelepa u svojoj jednostavnosti. Seli su i Maša je otpakovala hranu.

„Ja ću pojesti samo dva tvrdo kuvana jajeta“, rekla je Nikol.

„Niste gladni?“

„Ma jesam. Ali neću da se ugojim.“

„Ah! Ne opterećujte se toliko time“, rekla je Maša. „Poješćete još nešto!“

Mašin osorni i ljutiti glas naterao je Nikol da se nasmeje: s njom niko nije razgovarao tim tonom. Zagrizla je pirošku.

„Jesu li i Jurij i Vasilij ovako poslušni kao ja?“

„Prilično su poslušni“, rekla je veselo Maša.

„Pokušajte onda da zaplašite oca: recite mu da sa četrdeset cigareta dnevno može da dobije rak pluća.“

„Pustite me obe na miru“, rekao je Andre pristojnim tonom.

„Tačno je da previše puši“, rekla je Maša.

„Dodaj mi onda votku.“

Maša je napunila papirne čaše i neko vreme su ćutke jeli i pili.

„Lepa crkva“, rekao je Andre sa tugom u glasu. „Posmatram je krajnje pažljivo, a znam da je se za osam dana neću više sećati.“

„Ni ja“, rekla je Nikol.

Da, zaboraviće belo-zlatnu crkvu, toliko toga je zaboravila! Znatiželja, koju je sačuvala gotovo netaknutu, često joj je izgledala samo kao neki fanatični ostatak prošlosti; čemu ona ako se sećanja pretvaraju u prah? Mesec je sijao, isto kao i zvezdica koja ga

verno prati, i Nikol je ponovila lepe stihove iz romana *Okasen i Nikolet*: Vidim te, zvezdice, / tebe koju Mesec vuče k sebi. U tome je prednost književnosti, pomislila je: reči nosimo sa sobom. Slike blede, deformišu se, nestaju. U grlu je, međutim, pronalazila stare reči, onakve kakve su bile napisane. One su je spajale sa davnim vekovima kada su zvezde sijale isto kao danas. I to ponovno rađanje i to neprekidno trajanje pružali su joj utisak večnosti. Zemlja se pohabala, ali je bilo trenutaka kad je izgledala sveže kao na samom početku i kad je sadašnjost bila sama sebi dovoljna. Nikol je bila tu, gledala je crkvu: bez razloga, zato da bi je videla. Pošto se zagrejala pomoću nekoliko gutljaja votke, činilo joj se da ta ravnodušnost ima neku dirljivu draž.

Vratili su se. Na prozorima nije bilo zavesa, ali mu je Nikol vezala ešarpu oko glave, pa je brzo zaspao. U sobi preplavljenoj svetlom, sklupčao se na krevetu, vezanih očiju, kao osuđenik na smrt, prislonivši ruku na zid, kao neko dete, kao da je u zbrkanosti sna imao potrebu da oseti čvrstinu sveta. Koliko je puta sela – i opet će sestiti – na ivicu kreveta, spustila mu ruku na rame, lagano ga prodrimala. Ponekad bi promrmljao: „Dobro jutro, mamice“, a onda bi se stresao i glupavo nasmešio. Spustila mu je ruku na rame.

* * *

„Hoću nešto da vam pokažem“, rekla je Maša otvoriši vrata crkve. Povala ih je kroz polumrak.

„Pogledajte kakva sudbina čeka strance.“

Freska je prikazivala Strašni sud. Desno od anđela: izabrani u dugim odorama, za koje se nije moglo tačno reći iz kog vremena potiču; levo: predodređeni za pakao, Francuzi u tadašnjoj odeći, u crnim kaputima do kolena i pantalonama stegnutim iznad listova, sa čipkastim okovratnicima i šiljatim bradicama; iza njih: muslimani sa turbanima.

„To je očigledno duga tradicija“, rekla je Nikol.

„Osim u retkim periodima“, rekla je Maša, „Rusija je, zapravo, bila široko otvorena prema Zapadu. Neki krugovi, naročito unutar crkve, uvek su, međutim, bili neprijateljski nastrojeni prema njemu. Obratite pažnju, oni su osuđeni na pakao kao plaćenici, a ne zbog nacionalnosti.“

„Praktično mu dođe na isto“, rekao je Andre.

Tog jutra je bio loše volje. Lepo su se proveli pret-hodnog dana. Dopali su mu se Vladimir, njegove crkve, Rubljovljeve freske, i nije mu smetalo što su loše jeli, majka ga je dobro vaspitala. Nervirala ga je, međutim, rasprava koju je započeo s Mašom. Do tada je čvrsto verovao da ona deli njegova gledišta.

„Vaš nacionalizam neće biti lako iskorenjen“, nastavio je izlazeći iz crkve. „Sve u svemu, upravo si mi objasnila da više niste revolucionarna zemlja i da je dobro što je tako.“

„Ni slučajno. Mi smo izveli revoluciju i ona se ne dovodi u pitanje. Ali vi u Francuskoj ne znate šta je rat. Mi, međutim, znamo. Ne želimo ga.“

Maša je bila besna, Andre je takođe bio iznerviran.

„Niko ga ne želi. Ja kažem da imamo razloga da se plašimo rata ako ostavite Americi određene ruke, ako ne zaustavite eskalaciju. Minhen nije ništa sprečio.“

„Misliš da SAD neće uzvratiti ako bombardujemo američke baze? Nećemo se izložiti toj opasnosti.“

„Nećete mrdnuti prstom ni ako napadnu Kinu?“

„Ah! Ne počinjite opet!“, rekla je Nikol. „Raspravljate se već dva sata: nijedno od vas neće ubediti ono drugo.“

Neko vreme su ćutke hodali. Ulice su bile pune ljudi. Bio je Dan breza: verovatno zamena za Praznik tela i krvi Hristove. Ljudi su do ponoći plesali na velikom podijumu pod vedrim nebom (nije bilo ni stolova, ni stolica, samo podijum okružen ogradom). Rano ujutru, centralnim bulevarom prodefilovali su kamioni sa devojkama u belim haljinama i momcima sa crvenim kravatama koji su držali brezove grančice u rukama. Pevali su. Jedna senica u parku pretvorena je u bife: napolju su bili mali, a unutra veliki stolovi, sa kolačima i zemičkama.

„Sedimo i pojedimo nešto“, predložila je Maša.

„Ah, da. Ako može da se jede, jedimo“, rekla je Nikol.

U Vladimiru je prethodnog dana bila nestašica hrane. Restorani nisu služili ni ribu, ni ovčtinu, ni živinsko meso, ni povrće, ni voće: samo gulaš, koji je, po Nikolinom i Mašinom mišljenju, bio nejestiv. Hleb, ni crn ni beo, imao je ukus lepka. Ljudi se čekali u redu ispred hotela da bi kupili pogačice tvrde kao kamen. A žene su tog jutra izlazile iz senice sa vencima perca i korpama punim hrane. Naručili su kolače i izvrsne sendviče s jajima i sirom.

„U gradu nema ništa za jelo, a ovde ima hrane u izobilju, kako to?“, pitao je Andre.

„Rekla sam ti da ne pokušavaš da shvatiš“, rekla je Maša.

Smatrala je da ne treba da se čude nelogičnostima, besmislenostima. Zemlja je i dalje bila opterećena okoštanim birokratskim aparatom, odgovornim za ogromno trošenje i parališuće mere. Vlada se svim silama trudila da suzbije tu inertnost; trebaće, međutim, vremena da se s tim izađe na kraj.

„Seti se priče o školskim stolicama“, dodala je.

Prethodnog jutra izašla je iz hotela previjajući se od smeha zbog emisije koju je neposredno pre toga slušala na vladimirskoj radio-stanici. Jedna fabrika je proizvodila naslone, druga sedišta, a treća je sklapala stolice. Ali, s jedne strane, uvek su nedostajali bilo nasloni, bilo sedišta; a s druge, kada bi pokušali da nameste dva dela, jedan bi se polomio. Posle niza koraka i mera, kontrola i izveštaja, zaključeno je da

se postupak sklapanja manjkav. Trebalo je, međutim, proći kroz ogromnu administrativnu mrežu pre nego što je odobreno da se on izmeni. „Čista besmislica“, rekla je Maša, primetivši ipak da je objavljivanje te priče na radiju sastavni deo borbe protiv birokratije. Veoma je slobodno osuđivala režim, bila je kritički nastrojena, njen stav je bio iznijansiran. Odobravalala je spoljnu politiku, ali ne iz slepe pokornosti, što je Andrea još više nerviralo. Nije, međutim, želeo da ponovo priča o tome. Ne sada. Pogledao je masu oko sebe: lica su bila ozarena, kao da su ljudi dobrovoljno učestvovali u tim defileima, u tim svečanostima, u celoj toj proslavi. Ostavljali su, međutim, utisak da ih vodi čvrsta ruka, da sprovode instrukcije. Veselost i disciplina: to nije protivrečno. Voleo bi, međutim, da zna kako se one mire. Sigurno na različite načine, u zavisnosti od godina i položaja. Kada bi samo razumeo šta govore!

„Trebalo bi da nam daješ časove ruskog“, rekao je Maši.

„Ah, ne!“, rekla je Nikol. „Ja ne znam čak ni pismo. Šta mogu da naučim za mesec dana? Ali ti imaj časove ako hoćeš“, dodala je.

„Ti ćeš se za to vreme dosađivati.“

„Ma ne, čitaću.“

„Pa dobro! Počinjemo sutra u Moskvi. Možda se neću osećati ovoliko izgubljeno.“

„Osećaš se izgubljeno?“

„Potpuno.“

„To ćeš prvo izjaviti kad stigneš u raj – ili u pakao: osećam se potpuno izgubljeno“, rekla je Nikol nežno mu se nasmešivši.

Uvek se smejala njegovoj smetenosti. Ona je na putovanju prihvatila stvari onakve kakve su. „Pa šta! Ovo je Afrika i ovo je kolonija!“, rekla mu je u Gardaji. (Prvi susret tada još mladog Andrea sa Magrebom. Bilo je kamila, žena pod velom, ali i konzervi i svakojakih drangulija u prodavnicama; daleka Arabija i francusko selo: nije mogao da dokuči kako ljudi koje je sretao doživljavaju tu dvojnu pripadnost.) Razlozi njegove sadašnje zbunjenosti bili su mnogo ozbiljniji. Kako se jedan stanovnik Sovjetskog Saveza oseća u svojoj koži? U kolikoj je meri ta omladina koja prolazi stazama pevajući slična onoj kod kuće, a po čemu se razlikuje od nje? Kako se u njoj mešaju želja za izgradnjom, socijalizam i nacionalni egoizam? Mnogo toga zavisilo je od odgovora na ta pitanja.

„Grešiš kad govoriš o egoizmu“, rekla mu je Maša nekoliko sati kasnije. U sobi u kojoj su se odmarali pijući čaj, posle duge šetnje, nastavila je, mnogo opuštenije, razgovor od tog jutra. „Atomska rat se ne tiče samo nas, već celog sveta. Shvati da smo razapeti između dva imperativa: treba pomoći socijalizmu širom sveta i spasti mir. Ne želimo da odustanemo ni od jednog, ni od drugog.“

„Oh! Znam dobro da situacija nije jednostavna.“